

részt kőkemény Heidegger-mondatok kopognak a gúnyosan édeskés és kicsit hamiskás éneklés légységében. Jellegzetes Heidegger-mondatok, az a kicsit rossz poétika, az a pöf-feszkedő, az a túl szigorú „sajátlagos” stílus – de mégis, nagyon is értelmes mondatok, a dalnok hallhatóan érti őket, és elmondja hallgatóinak, hogy mi a helyzet ezzel a pipi-popi stílusirányzatocskával, amelyet 13 éves lányocskák ha hallgatnak, akkor a neveltetésükre feltétlenül jó hatással lesz a METASLÁGER. Másrészt mégiscsak afféle romantikus szám, mert egyszer csak hirtelen és észrevétlenül elhallgat Heidegger, és egy bugyuta szentimentális dalrefrénben folytatódik, de a kettő mégis úgy cseng össze, hogy segít annak a 13 éves lányocskának gondolkodni. Riszpekt. Kicsit túl szigorúak azért a bácsik, de a szám hossza megfelelő.

A (track17) CALIFORNIA (HIPHOPZENEKA) az a szám, ami felé a száraz dogmatizmusra oly hajlamos Bëlgának mennie „kell”, ők is tudják, ezért tették a végére. Nem is a szöveg miatt – egyszerű szavakkal elmondják, hogy születnek a számok –, hanem a zene miatt. És a zene (ezúttal) sem az a hivalkodóan hipertruvájós szuperrafinált „fajta”. Kevés eszközzel dolgozik, de kitűnő ökonómiával. Táncoos, ütős, laza, szerény, vidám szám, méltán lesz népszerű bármely buliban, bármely műsorsávban. Idővel.

Farkas Zsolt

VITA

NEMES NAGY ÁGNES LÁTOGATÁSA ILLYÉS GYULÁNÁL

Kodolányi Gyula ILLYÉS ÉS A „POLGÁRI KÖLTŐK” című írásában (*Holmi*, 2008. július) – amelyben Nemes Nagy Ágnes A NÉPIEK című, hagyatékból közölt esszéjére (*Holmi*, 2008. április), különösen annak Illyés Gyulára vonatkozó részére reagál – megnevezetlenül is megszólít, válaszolnom kell tehát. Válaszom egy részében megpróbálom cáfolni állításait. De nem térek ki például arra a mondatára, amelyben azt ál-

lítja, hogy Nemes Nagy írása „oly sommásan beszél »polgáriakról« és »népiekről«, mintha magát az 1951-ben ítélték Révai Józsefet olvasnánk”, vagy amelyben azt kifogásolja, hogy Nemes Nagy együtt említi Darvas Józsefet és Kodolányi Jánost. Nem is csak azért nem, mert A NÉPIEK egyértelmű fogalmazásmódja nem igényel ilyen jellegű értelmező megjegyzéseket, hanem azért – és írásomnak ez a lényegi mondanivalója –, mert a Nemes Nagy Illyésnél tett látogatásakor elhangzottak túlmutatnak személyes kapcsolatukon. Inkább erről beszélnek.

Kodolányi véleménye szerint a most megjelent hátrahagyott írások „jórészt elnagyoltak és megoldatlanok”, Nemes Nagy Ágnes A NÉPIEK-et „nem fejezte be”, sőt, „Talán szándékosan hagyta torzónak, mert tudta, hogy rossz”. Ezért arra a következtetésre jut, hogy nem kellett volna közölni: „Közlendő? Kanonikus? Bizonyára nem.” Feltételezi azonban, hogy azért jelentek meg, mert az „utókor filológusa”, „Szeretne minél több ismeretlen művet felmutatni”. Erről csak a magam nevében nyilatkozhatok: írói hagyatékok gondozása során soha nem vezérelt az a vágy, hogy akár csak egyetlen ismeretlen művet is felmutassak. Nemes Nagy Ágnes életművét és hagyatékát – változó lehetőségeim szerint – azért gondozom, mert erre halála előtt néhány hónappal felkért. Többször is beszélt arról, miféle munka vár majd rám, kiadatlan írásai, töredékei, levelei milyen állapotban vannak. Tudatában volt tehát annak, hogy írói hagyatéka előbb-utóbb megjelenik nyomtatásban, semmiről nem rendelkezett úgy, hogy zárolni óhajtja. A *Holmi* 2008. áprilisi és májusi számában közölt válogatást én állítottam össze, a közlésért tehát én felelek. Az írások egy részét régóta ismerem, más részük nemrég került elő. A NÉPIEK-et például 1991-ben olvastam először, megjelenését azóta szorgalmaztam.

Egyetértek Kodolányival abban, hogy ezek az írások általában vázlatosak. Különösen érvényes ez a SZÁRAZ GYÖRGYHÖZ ÉS A [PORGESZ BORBÁLA] című és még inkább a *Holmi* májusi számában közzétett feljegyzésekre. Vázlatosságuk, kidolgozatlanosságuk ellenére úgy ítélem meg, hogy Nemes Nagy Ágnes fontos, sőt aktuális kérdésekről szól bennük: az antiszemitizmusról, a szélsőjobboldali és szélsőbaloldali diktatúráról, továbbá arról, hogy miként vélekedik a magyarságról és a magyarkodásról. Ezenkívül beszél még irodalmi problémákról, műhelykérdésekről, számára

fontos személyekről; személyes esszéiben pedig bepillantást enged magánvilágába. Mindez értékes adalék lehet műveinek értelmezéséhez.

Egyetlen írás van, amely nem vázlat és nem töredék, hanem alaposan kidolgozott, metsszőes és logikával levezetett és retorikailag pontosan felépített esszé, ez pedig A NÉPIEK.

Történetesen ebben beszél el azt az esetet, amikor 1951-ben, A Magyar Írók Első Kongresszusa után Illyés Gyula meghívta őt magához férjével, Lengyel Balázssal. Szeretném megjegyezni, hogy sem Kodolányi, sem én nem voltunk jelen az eseményen (a magam részéről még nem éltem), így minden, amit erről az ügyről mondhatunk, csak utólagos értelmezés. Ráadásul a történetet csak az egyik fél, Nemes Nagy Ágnes elbeszéléséből ismerjük (legalábbis én). Illyés Gyula posztumusz kiadott NAPLÓJEGYZETEK 1946–1960 című kötetében (s. a. r. Illyés Gyuláné, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987) nem olvasható feljegyzés az esetről, egyáltalán, az írókongresszusról sem.

Nemes Nagy kérdésére, hogy „*De hát mit csináljon ilyen körülmények között az úgynevezett »polgári költő«?*”, Illyés azt válaszolta, hogy „*A polgári költő akassza fel magát*”. A párbeszédéből – legalábbis ahogyan arra Nemes Nagy visszaemlékezett – kitetszik, hogy nem tartotta magára érvényesnek a polgári jelzőt, ironikusan, idézőjelbe téve használta a szót. Ezt Kodolányi mintha nem venné észre, ő csak Illyés választát tekinti ironikusnak, és írásában végig úgy használja a polgári jelzőt, mintha Nemes Nagy magára nézve elfogadta volna azt. Úgy vélem, elképzelhető, hogy Nemes Nagy kérdésében és Illyés válaszában is volt ironia, de egymás ironikus hangsúlyait (ha valóban voltak ilyenek) nem vették észre, mert ironiájuk nem ugyanarra vonatkozott.

A NÉPIEK című esszét, amelynek gondolatmenetében a fenti jelenet csupán egy részlet, bár hangsúlyos részlet, Kodolányihoz hasonlóan én is keserűnek tartom, de nem látom jelét annak, hogy zaklatott volna. Kodolányi szerint igazságtalan, szerintem nem az. De még ha szerintem is az lenne, a hagyaték gondozójaként akkor is közzétettem volna, mert egy jelentős költő nyíltan megfogalmaz benne egy határozott és (magánvéleményem szerint) nehezen támadható álláspontot, amelynek igazságtartalmán egyébként az sem változtatna, ha nem lenne ilyen jól kidolgozva.

Kodolányi érvelésében problematikusnak tartom, hogy miközben Nemes Nagy Ágnes esszéjéről ír, többször is Lengyel Balázssra hivatkozik; írása végén pedig már egyenesen „*Lengyel Balázsék*” szerepel. Lehetséges, hogy Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs között tökéletes nézetazonosság volt, de az esszé fölött, amellyel Kodolányi Gyula vitatkozik, Nemes Nagy Ágnes neve áll, és ő a szövegben sehol nem utal Lengyel Balázs véleményére. Lengyel Balázst természetesen megemlíti, hiszen az ő társaságában volt Illyésnél, sőt többes szám első személyben írja, hogy „*Mi kétségbeesetten próbáltuk megtudni tőle, hogy mi a teendő, most, ebben a felemás pillanatban.*” De már egyes szám első személyben írja, hogy feltette kérdését Illyésnek. Nemes Nagy Ágnes tehát kizárólag a saját véleményét fejt ki.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy véleménye nem most jelent meg először nyomtatásban. Minden gondolat, amelyet A NÉPIEK-ben megfogalmazott, olvasható volt már korábban is.

Az Illyésnél tett látogatást egyébként Kormos István említette meg először egy vele született interjúban a *Jelenkor* 1976. októberi számában: „*Nemes Nagy Ágnesnek azt mondta valaki, és nem is akárcsak, hogy legjobb lenne, ha felkötne magát.*” (Kötetben: „*DÉLUTÁNI BESZÉLGETÉS*”. In: Kormos István: A VASMOZSÁR TÖRŐJE ALATT. ÖSSZEJÜTÖTT PRÓZAI ÍRÁSOK. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 177.) Kormos valószínűleg nem Illyéstől hallott az esetről, de láthatólag hitelt adott neki, azonban Illyés nevét nem írta le. Így csak egy szűkebb szakmai kör tudhatta, kiről van szó.

Maga Nemes Nagy Ágnes abban az interjúban beszélt a látogatásról, amelyet Kelevéz Ágnes készített vele 1990. október 3-án. Ez az interjú 1995-ben, tehát posztumusz jelent meg a *Jelenkor* 1995. májusi számában, majd kötetben kétszer is. („*A LÉLEK NYUGALMÁÉRT*«. KELEVÉZ ÁGNES INTERJÚJA”, in: Domokos Mátyás, Lengyel Balázs, szerk.: ERKÖLCS ÉS RÉMÜLET KÖZÖTT. IN MEMORIAM NEMES NAGY ÁGNES. Nap Kiadó, 1996, 106–130.; és in: Nemes Nagy Ágnes: AZ ÉLŐK MÉRTANA, II. kötet. Osiris Kiadó, 2004 = NEMES NAGY, 2004, 526–544.) Az interjúra Kodolányi is hivatkozik írása végén. Kelevéz Ágnesnek ugyanazt mondja, mint ami A NÉPIEK-ben olvasható, sőt helyenként részletesebben is kifejti véleményét, és ez, azt hiszem, fölöslegessé teszi a kérdést, helyes volt-e közreadni az esszét.

Az interjúban Nemes Nagy kitér például arra, hogy a népi írók közül a legnagyobb problémát miért Illyés jelentette számára. Nem azért, mert apafigurát keresett benne, mint ahogy Kodolányi feltételezi (erre semmiféle utalás nincs egyetlen ismert írásában sem), hanem mert „*a legkiválóbb írók ezek között, messze, és legkiválóbb szellem, személyiség*”. (NEMES NAGY, 2004, 534.) Ezután árnyaltan mérlegeli Illyés válaszanak és egész magatartásának lehetséges indítékait, ezek egy része azonos Kodolányi érveivel. „*Na, öregségemre találok bizonyos körülményeket, amelyek Illyés Gyulának ezt a mondatát, ha nem is indokolják, de érthetővé teszik*” (NEMES NAGY, 2004, 540.), mondja, azaz nem tekintette magát „*az igazság gáncstalan bajnokának*”, mint Kodolányi írja. (A NÉPIEK című írásban ezeket a körülményeket azért nem vette számba, mert abban a látogatás csak egy epizód volt, az érvelést erősítő retorikai kitérő. De azért néhány mondatban ott is leválasztja Illyést a hatalom feltétlen kiszolgálóiról.) És bár fenntartásait, elutasító véleményét, hogy ti. a népiek a Rákosi-rendszerben meghamisították a „nép” szót, és ezzel hozzájárultak a rendszer hitelesítéséhez (NEMES NAGY, 2004, 535.), itt is határozottan leszögezi, de azzal egészíti ki, hogy mivel „*a hatalomnak rendkívüli szükség volt a népi írókra mint hitelesítőkre*” (NEMES NAGY, 2004, 540.), valószínűnek tartja, hogy „*(amit nem tudhatunk) igen súlyos kényszert alkalmaztak velük szemben, olyanokat, amelyeket velünk szemben nem alkalmaztak, mert mi nem voltunk fontosak. A népiek, egy Illyés Gyula, az rettenetesen fontos volt és megnyerendő, kényszer és mézesmadzag által is*”. (NEMES NAGY, 2004, 540.) Tehát tisztán látta, hogy kettőjük magatartása nemcsak az író közéleti szerepéről vallott felfogásuk, hanem személyes helyzetük különbözősége miatt is nehezen mérhető össze.

Ezt figyelembe véve sem gondolom, hogy, mint Kodolányi írja, „*Illyés helyzete nem volt könnyebb akkor az övéknél*”, és az az érv (vagy inkább vád) sem tűnik jogosnak, hogy Nemes Nagy Ágnes nem érezte át Illyés helyzetét, akit „*az írókongresszuson megintettek Révaiéik*”. A kongresszuson ugyanis, amely Nemes Nagy Ágnes látogatásának előzménye és háttere volt, az egyik legfőbb szöveg Illyés Gyula megnyerése volt. Ennek része volt az a minden valószínűség szerint megrendezett jelenet, amely ironikus módon egyszerre párhuzamba és ellentétbe ál-

lítható Nemes Nagy Ágnes tanácskérésével, és amelyet ezért nem érdektelen feleleveníteni.

Bár a négynapos esemény jegyzőkönyve az elhangzottak szerkesztett, azaz gondosan átfésült változata, a kor ismeretében nem tétélezhető fel, hogy sok improvizatív hozzászólást kellett a megjelent anyagból kiiktatni. A jegyzőkönyv tanúsága szerint A Magyar Írók Első Kongresszusán (1951. április 27. és 30. között) Darvas József, aki akkor közoktatásügyi miniszter volt, beszámolójában sorra vette a magyar irodalom különféle irányzatait. Kemény szavakkal támadta meg az Újholdat: „*Babitsék l'art pour l'art szemlélete – ha jórészt epigonizmus formájában is – de tovább élt, sőt – ha hervatag virágokkal is – de új tenyészetnek indult az »Újhold« című folyóirat körül.*” (A MAGYAR ÍRÓK ELSŐ KONGRESSZUSA 1951. ÁPRILIS 27–30. A Magyar Írók Első Kongresszusának jegyzőkönyvéből összeállította az Írószövetség szerkesztőbizottsága. Művelt Nép Könyvkiadó, 1951 = MIEK, 1951, 15.). Támadta a Választ, mert programjuk „*a szegényparasztság irodalmi érdeképviseletét*” vállalta, és így kimondatlanul is tagadta „*a munkásosztály vezető szerepét*” (MIEK, 1951, 15.); József Attila költészetét „*tragikus reménytelenségbe fordulásával*” folytathatatlanak ítélte (MIEK, 1951, 17.); Tersánszky Józsi Jenőt kispolgári anarchistának nevezte, ugyanezért támadta Tamási Áront (MIEK, 1951, 22.). Nagy Lajost azért marasztalta el, mert „*a kávéház ablakán át*” nézi az életet (MIEK, 1951, 23.), Kassák Lajosról pedig megállapította, hogy nem jelent folytatható hagyományt a munkásábrázolásban (MIEK, 1951, 32.). Illyés Gyula nevét nem említette, sőt a többi beszédben sem hangzott el a neve, egészen az első nap utolsó előtti felszólalásáig. Akkor viszont egy Kövesi Endre nevű fiatal költő egyenesen Illyés Gyulához intézte szavait: hiányolta, hogy Illyés nem megy a fiatal költők közé, nem segíti őket tanácsaival, bírátaival: „*Miért nem akar az új magyar írónemzedék tanítója és tapasztalt barátja lenni?*” (MIEK, 1951, 91.) Majd felszólította: „*Kérem Illyés Gyulát, válaszoljon nekem itt a Kongresszuson, vagy írásban az egész nép előtt, mi a véleménye pl. a termelőszövetkezeti mozgalomról, a csatornázásról, vagy tervünk büszkeségéről, a Dunai Vasműről?*” (MIEK, 1951, 92.) Végül meg is mondta, miféle állásfoglalást vár: „*Illyés Gyula nem ülhet »valahol középen«.* Mert ilyen középső hely nincs. *Döntenie kell.*” (MIEK, 1951, 92.) A kongresszus második napján Illyés Gyula válaszolt: rövid

felvezetésében elmondta, hogy eredetileg a korszerűség és hagyomány viszonyáról szeretett volna beszélni, de, ahogy ő fogalmazott, „*elvont elmélet*” helyett (MIEK, 1951, 147.) inkább felolvassa Az ÉPÍTŐKHÖZ című versét. A vers hitet tesz az értelmes építőmunka mellett, ugyanakkor példát mutat abból is, hogyan lehet erről úgy beszélni versben, hogy az művészig is vállalható legyen. A kongresszus további részében Illyésre sokan visszatértek, Veres Péter mellette szól, egyenesen Petőfihez hasonlította (MIEK, 1951, 159.), Szabó Pál viszont furcsán ellene: mintegy megismételve Kövesi vádját, visszaemlékezett rá, hogy fiatal íróként hiába fordult tanácsért Illyéshez, „*Az az kezdte a beszélgetést, hogyha nem vagyok kommunista, úgy nem ér az egész fenét sem, hiába is irkálók akármit össze-vissza*” (MIEK, 1951, 186–187.), és Illyés (valamint Móricz, akivel hasonlóan járt), „*begombolták kabátjukat, mint a fősvény, mikor beteszi a pénzt a zsebébe s mi tudjuk, hogy van pénze, de abból nem látunk semmit*”. (MIEK, 1951, 186.)

Sajátos ironia van abban, hogy a fiatal Nemes Nagy Ágnes látogatása előtt az írókongresszuson éppen egy fiatal költő hívta tetemre Illyést, és Szabó Pál is a fiatalokhoz való viszonyát bírálta. Jól ki volt ez találva: a fiatalság metafora lett, aki tehát nem hajlandó foglalkozni velük, az a jövőben, azaz a kommunizmus jövőjében nem hisz.

Végül Révai József, a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának tagja összefoglaló értékelésében vitatkozott Illyés korszerűség-felfogásával, kijelentette, hogy a magyar irodalomban „*Illyés-probléma*” van (MIEK, 1951, 280.), és jelezte, hogy pontosan átlátja, Illyés versével milyen bravúrt mutatott be: „*Lefegyverző felelet*” (MIEK, 1951, 280.), mondta, csak hogy nem válasz a kérdésre. Végül felszólította, hogy bizonyos baráti kötődéseit (itt nyilvánvalóan Szabó Lőrincre célozt) számolja fel. Tehát valóban bírálta Illyést, de végül azt mondta: „*Harcolunk Illyés Gyuláért*” (MIEK, 1951, 281.). Talán az sem lényegtelen adalék, hogy ezután A Magyar Írók Első Kongresszusa a Magyar Írószövetség vezetőségének tagjává választotta Illyést (MIEK, 1951, 303.). Vagyis a hatalom sokféle eszközt bevett, hogy maga mellé állítsa, Illyésnek pedig állandóan mérlegelnie kellett, meddig mehet el önképének feladása nélkül.

Hogy személye miért volt ennyire fontos a hatalomnak, nem kíván különösebb magyarázatot. Révai József korábbi művei, mint például az 1938-ban írt MARXIZMUS ÉS NÉPIESSÉG (Szikra Kiadás, 1946) előrevetítették, hogy a népi írókra legitimációs célból szüksége lesz a hatalomnak. Illyés tekintélyes, nemzetközileg elismert, baloldali és elkötelezetten népi író volt, kiemelkedő életművel a háta mögött. Mint a *Nyugat* egykori társszerkesztője, majd az annak örökébe lépő *Magyar Csillag*, a háború után pedig – megszűnéséig, 1949-ig – a *Válasz* szerkesztője egyszerre képviselte a babitsi hagyományt és a népi írók mozgalmát. Ezért nem meglepő, hogy ha csupán az úgynevezett ötvenes éveket nézzük, 1950-ben József Attila-díjat, 1953-ban (1948 után másodsor is) Kossuth-díjat kapott. (Harmadik Kossuth-díját 1970-ben kapta.) Új lírai verseskötete az ötvenes években valóban nem jelent meg, de 1948 után és 1956 előtt összesen tizenegy könyve jelent meg: többek között három verseskötete (köztük válogatott versei 1952-ben) és négy drámája. Ha tiltották, ha hallgatott, mindez csak viszonylagos volt. Jelen volt könyveivel, drámáit játszották, filmet készített, hiszen a politikai vezetés nem tudta és nem is akarta megkerülni. Tárgyalási pozícióban volt. És ezt kétségkívül kihasználta: még drámáiban is, amelyek valószínűleg életművének legkevésbé maradandó részét alkotják, aktuális erkölcsi kérdéseket fogalmazott meg.

Ezzel szemben Nemes Nagy Ágnesnek 1946-ban jelent meg első verseskötete (a KETTŐS VILÁGBAN, amelyet Baumgarten-díjjal ismertek el), a következőt (SZÁRAZVILLÁM) azonban csak 1957-ben tudta kiadni. József Attila-díjat 1969-ben, Kossuth-díjat 1983-ban kapott. Az írókongresszuson Darvas József támadása ugyanolyan veszélyt jelentett rá nézve, mint Révaié Illyésre, ám azzal a nem csekély különbséggel, hogy Nemes Nagy Ágnes személye nem számított. Ha magától jelentkezik kurzusköltőnek, nyilván jó néven veszik, de mivel nem tette meg, megelégedtek azzal, hogy nem létezőnek tekintették. Darvas nem is említette a nevét. Nem volt tehát abban a helyzetben, hogy költőként teljesíthesse feladatát, azaz megalkossa önmagát mint költőt: ahhoz túlságosan nagy engedményeket kellett volna tennie: „*Az volt nehéz: nem csinálni karriert, lefogni természetes ambíciókat, odadobni alig megkezdett írói pályán-*

kat” – nyilatkozta Kabdebó Lórántnak 1981-ben. (NEMES NAGY, 2004, 227.) Mint elmondta, tőle is kértek Rákosi-ódát: „*Illyesféle dolgok történtek velünk: éjszaka fél kettőkor szól a csengő. Rémiülten megünn az ajtóhoz, ki az, mi az? A postás. Az hozott táviratot, amelynek szövege: »Rákosi-ódátat három nap múlva várjuk. Írószövetség.«*” (NEMES NAGY, 2004, 233.) De nem írta meg, és ennek nem lett adminisztratív következménye. Illyés Gyulát nyilván nem távirattal riasztották, azonban EZERKILENC SZÁZHUSZONHAT JÚLIUS című írása (MAGYAR ÍRÓK RÁKOSI MÁTYÁSRÓL, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952, 141–153.) elsősorban kivételes diplomáciai érzékéről tanúskodik: nem a diktátort dicsőíti, hanem az 1926-os Rákosi-per vádlottját idézi meg, akivel egy francia lap tolmácsaként találkozott. Megítélés kérdése, hogy a szövegkörnyezet árnyat vet-e az írásra, vagy épp ellenkezőleg, Illyés nagyvonalúan és ravaszul fölé magasodott. Akárhogy is, közvetve véleményt is sugallt Rákosi pályaivéről.

Az érett és megkerülhetetlen Illyésnek tehát a hatalommal egészen más viszonya volt, mint a kezdő és mellőzhető Nemes Nagynak. Erről a viszonyról mondja Kodolányi, hogy körülbelül 1947-től Illyés és a hozzá hasonlók „*arra kényszerülnek, hogy a tényleges nemzet kinevezetlen képviselői és diplomatai legyenek. Márpedig egy diplomata nem teheti meg, hogy nem áll szóba a hatalom birtokosaival*”. Azt hiszem, az egész ügyben ez a legizgalmasabb kérdés. Voltaképpen teljesen mindegy, hogy látogatásokat Nemes Nagy miért úgy tette fel a kérdését, ahogyan, és lényegtelen, hogy Illyés esetleg „*provokatív abszurdításnak szánta*” mondatát, ahogy Kodolányi írja; és lehetséges, hogy „*jellegetes villanása*” volt ez annak, ahogyan általában társalgott. Lehetne beszélni arról is, vajon szerencsés volt-e szürrealista „*akasztófahumor*”-át azok előtt felvillantania, akik úgy érezték, írójilag éppen megsemmisítik őket, és hogy válasza valóban olyan „*remek huszárvágás*” volt-e. Két kétségbeesetten tanácsot kérő fiatal író előtt egy magánbeszélgetésben Illyés ugyan miért mutatna be huszárvágásokat? Bármilyen történet is, válasza a legkevésbé sem volt odaillő, és sebet ejtett azon, aki nem volt felkészülve a védekezésre. Ez mindkettőjükre nézve kellemetlen, de végső soron magánjellegű ügy.

Illyés, aki íróként egy diplomata feladatait is magára vállalta, és Nemes Nagy, aki íróként

nem tekintett semmi ilyesmit feladatának, két egymástól élesen eltérő irodalomfelfogást képviselt. Valamikor, írói pályája elején ugyanis, amikor először olyan helyzetekbe került, Illyés Gyulának is el kellett határoznia, hogy egy közösség képviselőjének a szerepét magára öltve folyamatos párbeszédet kíván-e folytatni a mindenkori hatalommal. Úgy határozott, hogy igen. Mint a tizenkilencedik század elejétől minden költő, aki hasonló szerepet vállalt, önfelhatalmazással nevezte ki magát a nép és a nemzet képviselőjének. Illyést bizonyosan a lelkiismerete szólította fel erre a szerepre, és bizonyosan eljárt azokban a mentési ügyekben és még sok másban, amelyeket Kodolányi említ. Illyés úgy vélte, hogy talán magasabb erkölcsi és mindenképpen hasznos gyakorlati ügyet szolgál, amikor – olykor önkorlátozó módon – szóba áll a hatalommal. Hogy ez mekkora lelki terhet jelentett számára, arról versek egész sora szól: költészetének egyik igen fontos, metaköltészeti témája lett a költő és a hatalom viszonya, olyan versekben foglalkozik vele részben vagy egészben, mint – hogy csak néhány példát említek – a SARJURENDEK, O, TI..., ELÉGIA (A KÖLESZI ÁLLOMÁS ELŐTT), MINT A MOSOLYGÓ MERÉNYLŐ..., A DUNÁNÁL ESZTERGOMBAN, PRÓBA-FUTAMOK, NEM MENEKÜLHETSZ, A DUNA FIÁIHOZ, EGY MONDAT A ZSARNOKSÁGRÓL, A KÖLTŐ FELEL, HASZNOS AKARAT, ÖSSZEOMLÁS, ÖRÖK MŰVEK VILÁGA, TI, KALAUZAIM!..., KÖLTŐK EGYMÁS KÖZT, HATALMAS, NAGY KORSZAK... S A KÖLTŐK, TEREMTENI, KÉZBEN A JÖVŐ, KÖZÜGY, AKI ÚGY IS ÉL, HOGY TŰLÉL, PERORÁCIÓ: ZÁRÓBESZÉD, KÜSZKÖDŐM... Azt hiszem, Illyés költészetének (és prózájának) ez a szólama, amelyben a szolgálatként értelmezett képviselői terheiről és saját vívódásairól beszél, talán a mennyisége miatt, talán amiatt, hogy túlságosan megemeli bennük a szerepet, sokakban kételyeket ébreszt. De nyilvánvaló, hogy nagyon sokan elfogadták ebben a szerepben.

Nemes Nagy Ágnes nem tartozott közéjük. Úgy gondolta, hogy ez a szerepvállalás egyáltalán nem magától értetődő dolog, és nem fogadta el az író magára rótt népképviselői szerepét. De ő is úgy vélte, hogy az irodalomnál magasabb erkölcsi szempontokat érvényesít, amikor nem tesz engedelmeket a hatalomnak. Igen jelentős életműveket lehet létrehozni ilyen felfogásban is, példa rá Füst Milán vagy Weöres Sándor; sőt olyan elkötelezett

írók is, mint például Kassák Lajos vagy Nagy Lajos. Természetesen ők is önmagukat hatalmazták fel, amikor íróként megszólaltak, a különbség azonban jelentős: ők kizárólag önmagukat képviselték, abban a reményben, hogy egyetemes emberi tapasztalatokat tudnak magyar nyelven megfogalmazni. Művészi teljesítményüket tekintve a politikai hatalomnak éppúgy érdekében állt volna őket is megnyerni. Mivel azonban művészetükön kívül más nem képviseltek, nem tett olyan elszánt lépéseket, mint Illyés esetében.

Vagyis Illyés választott irodalmi szerepébe irodalmon kívüli tényezőket is beépített, és ezt ő maga is jól tudta. Nemes Nagy Ágnes, aki úgy döntött, hogy folyamatosan elhatárolja magát a politikai hatalomtól, éppen ezt kifogásolta. Ő annak a véleményének adott hangot, hogy a népi írók és Illyés a maguk kijelölt nemzeti képviselőséggel valószínűleg egyetlen padláslesöpést sem akadályoztak meg, és zavarta, hogy ez ellentétben áll a nép érdekeinek verbális képviselésével. Továbbá, és ez sem kevésbé fontos szempont, magatartásukat az irodalom autonómiája, a művészi erkölcs nevében bírálta. Természetesen lehet vitatni Nemes Nagy álláspontjának helyességét. Kodolányi Gyula azt írja, hogy 1951-ben Magyarországon „százszereket sújt rendőri eljárás és börtön, kitelepítés és kivégzés, és maga a lét vált abszurdá. Ilyenkor az irodalom sorsáért aggódni mindenekelőtt, legyen az polgári vagy egyéb, szintén abszurditás”. Nemes Nagy Ágnes azonban nem így gondolta. Először is, a legkevésbé sem fogadta el, hogy az irodalmat származás, társadalmi osztály szerint lehet tagolni. Kelevéz Ágnesnek ezt mondta erről: „nem mintha én ezt a megbélyegzést vagy ezt a jegyet elfogadnám, hogy van polgári író, meg ilyen író, olyan író”. (NEMES NAGY, 2004, 535.) Azonkívül úgy vélte, hogy az írónak írnia kell, diplomáciával pedig a diplomata foglalkozzon. Amúgy a diplomata szabadidejében írhat szépirodalmat, az író pedig menthet emberéleteket, ahogy ő is tette 1944-ben. Ő tehát azt tekintette abszurdnak, hogy íróként kötelező jelleggel politizálni kényszerítsék, főleg, ha ez meglátása szerint egy diktatórikus rendszer támogatását jelenti. Amikor tehát az irodalom sorsáért aggódott, ugyanannak a léthelyzetnek az abszurditására adott választ, amelyre Illyés a maga másfajta módján. Erről a problémáról, azaz az írói felhatalmazás problémájáról, közkeletűbb megfogalmazásban a ma-

gyar irodalom váteszi jellegéről többször is kifejtette – Illyésével ellentétes – véleményét. (NEMES NAGY, 2004, 297–305.; 508–525.; „MEGKEZDETT BESZÉLGÉTES TÖTTÖSSY BEATRICÉVEL”, *Jelenkor*, 41. évf. 7–8. szám, 1998, 737–753.) Nemes Nagy Ágnes szerint költői felhatalmazását éppen az hitelesíti, ha távol tartja magát a politikai hatalomtól, mert műveit csak így óvhatja meg az erkölcsi romlástól. Nemes Nagy Ágnes irodalomfelfogása – bármilyen ironikusan hangzik ez a két költő párbeszédének ismeretében – valóban polgári: a modern (tehát a tizenharmadik század végéről származtatható) polgári eszmék szellemében az irodalmat radikálisan függetleníteni óhajtotta mindenféle külső megrendelőtől, kiváltképp a politikai hatalomtól. Nemes Nagy kétségkívül végletes szigorúsággal ítélte meg Illyést, amiért az nem választotta szét az írói és a közéleti szerepet. Ebből a szempontból mindegy, hogy Illyés művei mutatnak-e hajlandóságot művészi kompromisszumra vagy sem (azt hiszem, nem mutatnak).

1951-ben, az írókongresszus után Nemes Nagy Ágnes nem volt abban a helyzetben, hogy Illyés sötét iróniáját felfogja. Illyés sem volt abban a helyzetben, hogy megértse Nemes Nagy álláspontjának valódi tétjét.

Ferenc Győző

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

VLADIMÍR HOLAN FANTOMKÉPE

Tisztelt Szerkesztőség!

Sokáig haboztam: értelmes dolog-e nekem megszólalnom olyan kritika ügyében, amelyben én bírálót vagyok, hisz akármennyire is nem az engem, illetve ezúttal a műfordításaimat ért kritikát akarom levelemben szóvá tenni, az olvasó a megbántódott önértet, sőt esetleg a sértett hiúság hangját fogja belőle kihallani.

Végül mégis a megszólalás mellett döntöttem, s ennek egy oka van: Vladimír Holan magyar reputációját fontosabbnak tartom a saját érzékenységemnél, az ilyen vagy olyan hírnevemnél.

Wilhelm Andrásnak a *Holmi* f. év májusi számában megjelent HOLANT OLVASNI (MAGYAR FOR-